

Прикарпатський державний університет
ім. Василя Стефаника

НАБИТОВИЧ ІГОР ЙОСИПОВИЧ

УДК 883 (092)

ТВОРЧИСТЬ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА
ОСОБЛИВОСТІ
ХУДОЖНЬОГО СВІТОВІДОБРАЖЕННЯ

10.01.01 - українська література

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Івано-Франківськ - 1999

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української літератури Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка.

Науковий керівник - кандидат філологічних наук,
професор Шалата Михайло Йосипович
завідувач кафедри української літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. І. Франка

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор
Ільницький Микола Миколайович
професор кафедри української літератури
Львівського державного університету ім. І. Франка

- кандидат філологічних наук, доцент
Бончук Борис Іванович
доцент кафедри української літератури

Чернівецького державного університету ім. Ю. Федьковича

Провідна установа - Тернопільський державний педагогічний університет
ім. В. Гнатюка, кафедра української літератури.

Захист відбудеться 28 травня 1999 року о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 09.03.02 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук при Прикарпатському університеті ім. В. Стефаника (284001, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57).

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Прикарпатського університету ім. В. Стефаника.

Автореферат розіслано 27 квітня 1999 року.

Вчений секретар спеціалізованої ради

кандидат філологічних наук, доцент

Н. Я. ТИШКІВСЬКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Творча постать Леоніда Мосендза (1897-1948) - прозаїка, поета, літературознавця, вченого-хіміка, політичного діяча - майже зовсім не досліджена. Спорадичні публікації, у яких розглядається його прозова, поетична спадщина, не відображають загальної картини, не дають можливості побачити й оцінити його літературний доробок системно, панорамно.

Окремі аспекти творчості Леоніда Мосендза характеризуються у літературно-критичних працях Дмитра Донцова, Михайла Мухина, Юрія Клена, Ярослава Гординського, Святослава Гординського, Євгена Маланюка, Л.Нигрицького (Григора Лужницького), Володимира Шелеста, Юрія Шереха, Уласа Самчука, Богдана Кравціва, Остапа Тарнавського, Леоніда Череватенка, Миколи Нервлого, Миколи Ільницького, Зенона Гузара, Тараса Салиги.

Студії над творчістю Л.Мосендза вимагають осмислення специфіки його художнього стилю, визначення особливостей його світобачення та світовідображення, окреслення його творчих літературно-мистецьких координат: місця у "празькій поетичній школі" та, зокрема, у колі письменників-"вісниківців". Слід оцінити його внесок як поета і прозаїка в українське письменство ХХ століття, "вписати" Мосендзову творчість у загальне русло літературного процесу 20-40-х років.

Мосендзова літературна спадщина пройнята впливом європейської культури. Про орієнтацію творчості Л.Мосендза на кращі мистецькі зразки О.Тарнавський пише: "Леонід Мосендз близько стоїть до проблем сучасної світової літератури. Він письменник європейської культури і в його творах переважають загальнолюдські теми... Навіть у поезії, що її темою у великій мірі є патріотизм, Мосендз виявляється справжнім європейцем..."¹.

Автор реферованої дисертації ставив своїм завданням розглянути особливості Мосендзового художнього світу, що виявляється у виборі "вічних тем", у мотивах і сюжетах, їх адсорбції в український контекст; у звертанні до європейської історії та малярства; в перекладах з англійської, німецької та чеської мов; у літературних містифікаціях (творчість Порфирія Горотака); у версифікації, строфічних, метричних, фонічних та мовних особливостях поезії; у пронизаних християнським духом поетичних і прозових творах; у впливі на стиль творів Л.Мосендза неокласицизму, неоромантизму та імпресіонізму.

¹ Тарнавський Остап. Роман Леоніда Мосендза// Українська Літературна Газета (Мюнхен). - 1960. - Ч. 10.

Вперше в українському літературознавстві у реферованій дисертації зроблено аналіз усієї художньої творчості Леоніда Мосендза.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у Дрогобицькому державному педагогічному університеті ім.І.Франка на кафедрі української літератури. Тема дисертації узгоджена із планами наукових досліджень Дрогобицького педагогічного університету.

Актуальність теми дослідження полягає у необхідності визначення місця Мосендзової творчості в українському літературному процесі ХХ століття, у потребі пізнання особливостей, основних рис його поезії, художньої прози та есеїстики і, таким чином, у доповненні об'єктивної та цілісної картини цього процесу.

Мета даної дисертації - осягнення й осмислення цілісної картини світу поезії та прози Леоніда Мосендза в контексті загальної панорами українського літературного процесу.

Завданням роботи є визначення координат мистецького світу Л.Мосендза у "празькій школі" української літератури, здійснення комплексного аналізу прозових, драматичних та критичних творів письменника під оглядом їх художніх особливостей, національного світобачення та художнього світовідображення автора, виявлення джерел його творчості; виокремлення місця мистця у контексті літературного процесу другої чверті ХХ століття.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертації полягає вже у виборі теми. Вперше в українському літературознавстві реалізовано спробу усвідомити й осмислити своєрідність художньої спадщини Л.Мосендза в її цілісності й належності до непересічних мистецьких явищ нашої літератури й культури. Це - перше системне дослідження письменницької спадщини Леоніда Мосендза. Вперше також зроблено комплексний аналіз художніх творів письменника. Вводяться в науковий обіг невідомі досі матеріали.

Джерельною базою дисертації є: творча спадщина письменника, його епістолярія, біографічні матеріали, спогади сучасників, праці літературознавців України та української діаспори.

У роботі над дисертацією використано публікації та рукописні матеріали, що зберігаються в Науковій бібліотеці ім В.Стефаника НАН України (Львів), Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (Київ), редакційній бібліотеці журналу "Визвольний Шлях" (Лондон) та бібліотеці Українського Вільного Університету (Мюнхен).

Методологічною основою дисертації є об'єктивний всеохопний підхід до аналізу літературного процесу, літературно-мистецьких явищ і подій, які вплинули на творчість Леоніда Мосендза. В основі дисертації - комплексна студія, з використанням конкретно-історичного, біографічного, психологічного та порівняльного методів дослідження.

Практичне значення роботи впливає з актуальності вивчення творчості Л.Мосендза - одного з письменників-"вісниківців", з потреби краще пізнати й оцінити його роль і місце в загальній панорамі українського літературного процесу між двома світовими війнами та еміграційного періоду таборів "ДіПі".

Результати дослідження можуть бути використані при створенні підручників і посібників з історії української літератури ХХ століття, при розробці спецкурсів і спецсеминарів, написанні студентських курсових і дипломних робіт, у процесі підготовки учителів до уроків у старших класах.

Апробація результатів роботи. На тему дисертації виголошено доповіді і повідомлення на наукових конференціях у Дрогобицькому педагогічному університеті ім. І.Франка (1995-1998), Львівській академії мистецтв (1996). Дисертаційний матеріал використано при читанні лекційних курсів для студентів філологічного факультету Дрогобицького педагогічного університету ім. І.Франка (1995-1997).

Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри української літератури Дрогобицького педагогічного університету ім.І.Франка та кафедри української літератури Прикарпатського університету ім. В.Стефаника.

Публікації. Основні положення дисертації викладено в одинадцяти публікаціях дисертанта українською та англійською мовами.

Структура і обсяг роботи. Тема наукової роботи вимагала характеристики всього масиву творчої спадщини письменника. Це дало можливість виразно окреслити його національне світобачення та світовідображення, узагальнити ідеологічні, літературно-мистецькі особливості художнього світу автора, допомогло виявити характерні риси його стильової палітри. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (269 позицій), викладена на 203 сторінках (з них - 180 сторінок основного тексту).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується тема дослідження, визначаються її актуальність, мета й завдання, ступінь вивчення проблеми, аргументуються наукова новизна, теоретичне та практичне значення роботи.

У першому розділі - "Координати художнього світу письменника" - розглянуто ідеологічні, естетичні та стилістичні особливості творчості Леоніда Мосендза.

Дослідники творчості поетів-"вісниківців" вважають, що ці поети "були, в основному, досить близькі до позицій київського неокласицизму"².

Занурення, закорінення творчості Л. Мосендза в неокласицизм, орієнтація на європейську літературу, "вічні теми", прагнення, особливо в поезії, відобразити світ "як внутрішньо-гармонійну, врівноважену систему, намагаючись за змінним і рухливим упіймати й відтворити сталу, супокійну, вічну суть"³, має, на думку дисертанта, дещо іншу природу, дещо інше походження, ніж творчість київських неокласиків.

Дисертант вважає, що якщо класицизм М. Зерова та інших неокласиків іде саме від досконалого знання законів поезії та вміння її творити, то неокласицизм у Л. Мосендза, крім цього, ще й від того, що Мосендз за покликанням був ученим у галузях точних наук ("... "уродженим" письменником з долі і покликання - не був"⁴; "...в нім коренився вчений у найточнішій значенні цього ... слова"⁵). У його поезії - стрункість математичних і хімічних формул, музика їх точності та довершеності.

Неокласицизм Мосендза найбільш опукло виявляється в його поезії, хоча їй притамані й елементи неоромантизму.

Як і в неокласиків, у Мосендза поетична творчість - це, в першу чергу, не натхнення, не безконтрольний політ нічим не керованої фантазії. Поезія для них усіх - це кропітка праця, шліфування вірша, прагнення досягнути його довершеності: "Створюється враження, що Мосендз вирішував передати ту чи іншу думку віршем, а вже потім примірював до неї готову, традиційну поетичну структуру, тут трохи обтинаючи, а там трохи підбудовуючи"⁶.

Дисертант звертає увагу на те, що у творчості Л. Мосендза неокласицизм і неоромантизм не є протиставленими. Вони творять певну синтезу: ознаки неокласицизму яскравіше виражені в Мосендзовій поезії, а в прозі відчувається присутність неоромантичних складників.

Поряд із орієнтацією на неокласицизм і неоромантизм, у його стильовій палітрі знаходимо також певні елементи імпресіонізму: "Священною візією для самого Леоніда Мосендза залишалися класичні традиції, та все ж барви імпресіонізму яскраво торкнулись і його поезії"⁷.

² Качуровський Ігор. Творчість Юрія Клена на тлі українського парнасицизму // Клен Юрій. Твори. - Т. 1. - Нью-Йорк, 1992. - С. 13.

³ Шерех Юрій. Легенда про український неокласицизм // Шерех Ю. Не для дітей. - Нью-Йорк, 1964. - С. 99.

⁴ Маланюк Євген. Леонід Мосендз/ В п'яту річницю смерті// Маланюк Е. Книга спостережень/ Проза. - Торонто, 1962. - С. 244.

⁵ Там само.

⁶ Координати/ Антологія сучасної української поезії на Заході. - Нью-Йорк, 1969. - Т. 1. - С. 57.

⁷ Салига Тарас. Українська поезія періоду міжвоєн'я: шляхи і напрями// Салига Т. Високе світло. - Львів-Мюнхен, 1994. - С. 19.

До "празької літературної школи" традиційно зачисляють тих поетів і прозаїків, які, після програних визвольних змагань і падіння УНР, опинились в європейській еміграції (в основному в Чехо-Словаччині та Польщі).

Кажучи математичним терміном, "підмножиною" "празької школи" були "вісниківці", які піднялися "до висоти історіософського охоплення та справжнього патосу у вислові основного двигуна сучасного українства - національно-державницької ідеї"⁸.

Мосендз належав до літературної групи "вісниківців" - групи мистців, яка об'єднувалася навколо львівського "Вісника" Дмитра Донцова, чернівецької "Самостійної Думки" та празького часопису "Пробоем".

На думку дисертанта, введений Джоном Кровом Рансомом у есеї "Дивна музика англійського вірша" поділ поезії (який був використаний Іваном Фізером для визначення місця того чи іншого поета ХХ століття з-за меж України⁹), дає можливість розглянути творчість Леоніда Мосендза та "вісниківців" під дещо своєрідним кутом зору.

Рансом використав еkleктичний підхід до поезії. Концепційний ключ, запозичений у нього, дає можливість знайти мистецькі координати Мосендзової творчості у "Рансовому" просторі української поезії ХХ століття, вписати цю творчість у загальний контекст українського письменства міжвоєнного періоду.

Йдучи за Рансомом і класифікуючи поезію за змістом, Фізер розкладає її на сім груп, достосовуючи їх до коефіцієнта зростання одно- або багатотематичності. Можна прийняти цей поділ за першу вісь координат, поділену на сім груп. Поезії тих авторів, у яких парафрази є прозоро зрозумілі, І.Фізер відносить до першої групи на цій осі, а авторів поезій, твори яких вже важче перекласти на одну чи більше парафраз, відсуває по осі вправо.

На цій осі Л.Мосендза можна віднести до другої групи - поруч із більшістю "вісниківців" (О.Ольжичем, Ю.Липою, Ю.Дараганом, О.Телігою, О.Стефановичем, О.Лятуринською).

Друга вісь класифікації (поділена на шість груп) - це розподіл поезій за їх емоційною тональністю.

Одним із важливих складників емоційного напруження є те, що І.Фізер називає стилістичним крещендо, якого поет досягає різними мовними засобами. Таких емоційних крещендо у Л.Мосендза мало. Це є характерним і для інших поетів, які перебували під впливом неокласицизму. У Леоніда Мосендза емоційна напруга планомірно розподілена по всьому поетичному творі.

На цій осі Л.Мосендз у другій групі - поруч із О.Ольжичем і Ю.Липою.

⁸ Ольжич О. Сучасна українська поезія// Ольжич О. Незнаному Воякові. - Київ, 1994. - С. 180.

⁹ Фізер Іван. Вступна стаття// Координати. - Т. 1. - Нью-Йорк, 1992. - С. XXVI-XXXII.

Третя вісь координат - класифікація за формальною будовою вірша - ділить поетів на три групи: від тих, у яких цей вірш ізометрично побудований і "синтаксична музика не розбиває синтаксичного сенсу", до тих, у кого "така цілісність розбивається відносною автономією складових елементів"¹⁰.

На цій осі координат, вважає дисертант, Л.Мосендза можна віднести до першої групи поетів - поруч із Є.Маланюком, Ю.Кленом, М.Орестом.

Дисертант приходиться до висновку, що, за параметрами класифікації Д.К.Рансома, Мосендзова поезія цілковито вписується в рамки творчості "вісниківців" для яких ці три мистецькі координати майже тотожні.

Другий розділ - "Поезія Леоніда Мосендза".

Л.Мосендз розпочав писати вірші ще до прибуття до Чехо-Словаччини. Найраніша відома його поезія - "Бог жебраків, покірности й насилля..."¹¹ - датована 1919 роком. Однак, саме у подебрадський період він почав регулярно публікувати свої поезії.

Друга половина 20-х - перша половина 30-х років позначена у Л.Мосендза найвищим злетом у поетичній творчості. Від другої половини 30-х до кінця життя він значно менше уваги приділяв віршам - переважно працював над прозовими творами, виступав як літературний критик.

Поетична творчість Леоніда Мосендза охоплює вірші, які увійшли до збірки "Зодіак" (1941), поеми "Канітферштан" (1945), "Волинський рік" (1948), частину поезій у збірці Порфирія Горотака "Дияболічні параболи" (1947), окремі твори, не включені до "Зодіаку", переклади Порфирія Горотака, здійснені після смерті Юрія Клена, драматичну поему "Вічний корабель" (1933), переспіви та переклади з чеської, німецької та англійської мов.

У Мосендзовій поезії - розмаїта палітра тем і мотивів.

Як і в інших поетів-"вісниківців", у його творчості провідними є тема боротьби за незалежність України, тема вимушеної еміграції (поезії "Баляда про побратима", цикл "Ми були" тощо).

Поважне місце займає й тема взаємин людини і Бога, шукання людиною свого місця у Всесвіті. Під цим оглядом у його творах звучать космогонічні мотиви (цикл "Зодіак", "Нівелір"), релігійно-християнські ("Ave Maria", "Є ніжна принадність...", "Се року Божого...", цикл "Уста неціловані").

Для Л.Мосендза є характерним синтезування релігійних, християнських ідей та ідей національних. Ця синтеза базована на сприйнятті релігійності, християнського світогляду як

¹⁰ Там само - С. XXXI.

¹¹ Мосендз Леонід. "Бог жебраків, покірности й насилля..."// Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. - Ф. 4465, оп. 1, спр. 641. - Арк. 12.

невіддільного елемента української національної свідомості та етнопсихології, інгредієнта національної культури.

Центральним образом у Мосендзовій творчості є Україна. Навколо цього образу поет гуртує й інші: вояка-захисника рідної землі, українського прапора, "татарської людини" - манкурта і запродавця.

Свідченням орієнтації Л.Мосендза на класичні зразки є експериментування поета зі строфою: використання олександрійського дистиха ("Пухкі, лапасті зірочки..."), риторнелі ("Цілую, кохана, тебе золотую..."), ронделю ("Ізгоєм прозивають люди..."), ліричної або складної секстини ("Берладницька сестіна").

Важливе місце у поезії Л.Мосендза посідає сонет, яких він загалом опублікував біля півтора десятка. Ним написано й вінок сонетів "Юнацька весна".

Одним із серйозних недоліків у його поезії є неправильне наголошування слів, причому ці хиби зустрічаються як у ранніх поезіях, так і у поемах, написаних в останні роки життя.

Суттєвим компонентом загальної картини художнього світу Леоніда Мосендза є драматична поема "Вічний корабель" та поеми "Канітферштан" і "Волинський рік".

Історичним тлом "Вічного корабля" є події XVI століття - боротьба мешканців міста Брюгге проти іспанського поневолення.

У цій драмі звучать мотиви, які були для поета визначальними: мотив розлуки з рідною землею під натиском ворожої навали, шукання причин програних визвольних змагань, намагання осмислити проблеми взаємин вождя і народу, відповідальності лідера перед тими, кого він веде.

Крім легенди про Летючого голандця, у драматичній поемі використано та своєрідно опрацьовано мотив вічного блукання як спокуту за зраду. Цей мотив бринить і в апокрифі про Агасфера. Як і Агасфер, Летючий голандець несе на собі печать прокляття.

У структурі апокрифу про Агасфера захований подвійний парадокс: світлі і темні сторони буття тут двічі міняються місцями. Безсмертя людини, як велика мрія, переходить у свою протилежність - прокляття вічного блукання. Але це прокляття може бути спокутуване.

Дисертант доводить, що у "Вічному кораблі" цей же парадокс використано й Л.Мосендзом: ті, хто кинув рідну землю перед ворожою навалою, дістають прокляття-безсмертя: вічне блукання у просторах безмежного океану-часу. Цьому блуканню може бути покладено край, коли рідна земля стане незалежною.

Поема "Канітферштан" написана через два десятиліття після "Вічного корабля", але цьому творові дано "ту саму ідею, що вклав автор колись у поему "Вічний корабель", а саме: люди не повинні кидати рідного ґрунту, в якому пустили коріння"¹².

Поема "Волинський рік" генетично пов'язана із давньогрецьким дидактичним епосом. У ній знаходимо відгуки та ремінісценції Гесіодових "Робіт і днів", Вергілієвих "Георгік".

Дисертант аналізує в роботі й Мосендзові переклади з чеської, німецької та англійської мов. Перекладацька спадщина поета невелика. Але ці переклади, на думку дисертанта, талановито доповнили перекладну українську антологію європейської поезії.

Робота Л.Мосендза над перекладами віршів Райнера Марії Рільке стала поштовхом до літературної містифікації - творчості "Порфирія Горотака". У реферованій дисертації йдеться про її історію та літературно-мистецькі особливості цієї містифікації.

Поява віршів Горотака на сторінках повоєнних еміграційних часописів стала справжньою сенсацією, "при чому деякі відомі літературознавці прийняли були Горотака з його фантастичною біографією за чисту монету"¹³. Під іменем Порфирія Горотака насправді ховалися Леонід Мосендз та Юрій Клен.

Як результат співпраці Л.Мосендза та Ю.Клена, під іменем Порфирія Горотака з'явилася збірка поезій "Дияболічні параболи". Життєпис Порфирія Горотака у збірці належить перу Л.Мосендза. Дисертант вважає, що у вступній статті до збірки "Дияболічні параболи" Л.Мосендз вказує на джерела формування власного поетичного стилю.

Третій розділ - "Художня проза Леоніда Мосендза. Національне світобачення" - присвячена аналізу прозової творчості літератора.

Проза Леоніда Мосендза - це дві збірки новел - "Людина покірна" та "Відплата" ("Помста"), автобіографічна повість "Засів", незакінчена повість "Омелько Юхимович Попіл", есеї: "Штайн: ідея і характер", "Народження Дон Кіхота", "Поки вихилявся глечик", "На "Могилі миру", "Антін Чехов - поет без світогляду"; памфлет "Микола Хвильовий: легенда та дійсність" (під псевдонімом М.Лясковець) та інші.

У другій половині двадцятих років Л.Мосендз почав працювати над циклом новел, у яких звернувся до проблеми повернення родової пам'яті, до "поклику крові". У новелах "Номо Lenis" ("Людина покірна"), "Брат", "Берладник", "Хазарин", "Роксоляна", "Великий лук", "Поворот козака Майкеля Смайзла" та інших, що увійшли пізніше до збірки "Людина покірна", прозаїк

¹² Клен Юрій. Леонід Мосендз: Канітферштан - на мову українську перелицьований. Поема// Звено(Інсбрук). - 1946. - № 1 (травень). - С. 74.

¹³ Качуровський Ігор. Творчість Юрія Клена... - С. 21.

прагнув показати ті моменти становлення людської душі, які ведуть до формування людини дії, високого духовного лету.

Ідея помсти, як одного із найголовніших стимулів людського життя, стала лейтмотивом цілої серії новел ("Г'я рагата", "Відплата", "Птах високого лету", "Євшан-зілля"), об'єднаних пізніше у збірку "Відплата" (у другому виданні - "Помста"). Але це, за визначенням Мосендза, "помста не раба, а пана. Того, хто відплату ніколи не здійснює в одній площині з об'єктом відплати. Але, щоб статику своїх намірів перевести в чин, здійснюється над ціллю, як сокіл-птах високого лету - і б'є згори, завжди і лише згори..."¹⁴.

Дисертант зауважує, що Л.Мосендз належить до тих прозаїків, які найчастіше в основу сюжету кладуть драматичну подію, досліджують її на рівні психологічного мікроаналізу, підводячи поступово читача до широких узагальнень. У своїх новелах автор будує детальну й переконливу як структурну, так і психологічну (внутрішню) мотивацію розвитку дії та розв'язки.

Дисертант на прикладах декількох новел доводить, що Л.Мосендз був майстром новелістичного жанру, вмів знаходити незвичайні оригінальні постаті й представляти їх у надзвичайних, неординарних ситуаціях. Із великою майстерністю прозаїк застосовує вибір важливого принципу композиції - "променя зору", який "освітлює, переходячи з рук в руки, найпотемніші закономірності буття, дає можливість зблизька осягнути поведінку людини, мотиви її вчинків"¹⁵.

Герой автобіографічної повісті "Засів" - хлопчик Ніно, який зростає в атмосфері зросійщеної української родини. Події, описані у повісті, відбуваються на початку ХХ століття.

Дисертант, досліджуючи образну систему "Засіву", показує, що вона - доцентрова й ґрунтована тільки на увазі до постаті Ніно. Всі інші образи відіграють допоміжну роль: через стосунки з ними формується дитина, шукає свого місця в житті.

Основний принцип сюжетної побудови повісті - у зосередженні уваги автора саме на процесі й проблемах формування неповторної індивідуальності, вдачі дитини.

Дисертант вважає, що у "Засіві" виявляється яскрава своєрідність Мосендзової творчої манери - вміння створювати непересічну всеохопну рельєфну синекдоху, в якій через сфокусоване частинне, одиничне пізнається ціле, всезагальне. У повісті автор знаходить оригінальні паралелі й відповідності у процесі становлення й формування "мікрокосмосу" душі малого хлопця й вироблення позитивних рис "макрокосмосу" етнопсихології цілого народу.

Велику увагу у реферованій дисертації присвячено аналізу історичного роману про євангельські часи "Останній пророк", який став вершиною творчості Леоніда Мосендза.

¹⁴ Мосендз Леонід. Помста/ Оповіді. - Прага, 1941. - С. 3.

¹⁵ Фашенко Василь. Із студій про новелу. Жанрово-стильовані питання. - Київ, 1971. - С. 22-23.

Комплексного дослідження твору поки що немає. Ні історія його створення (зокрема, проблема існування чи неіснування четвертої, заключної, частини), ні мовні особливості, ні джерела, що послужили для написання роману, літературознавцями не розглядалися.

Дисертант аналізує ті твори та історичні джерела, які були використані письменником для написання роману. Серед них: Святе Письмо, Талмуд, "Історія єврейського народу" Дубнова, "Юдейські старожитності" Йосифа Флавія, "Ісус Невідомий" Дмитра Мережковського, "Життя Христа" Папіні тощо.

Велику роль у самоусвідомленні українців себе як нації відіграли у ХХ столітті вузлові моменти в історії давніх євреїв, відбиті у Біблії. Використовуючи сюжети Святого Письма, українські письменники крізь призму минулого й сучасного єврейського народу намагалися пізнати історичну долю своєї нації.

Звернення в українському письменстві до Біблії з метою національного самоусвідомлення були зрозумілими та етнопсихологічно вмотивованими, оскільки релігійність є однією з характерних рис українців¹⁶. Релігійністю, як зауважує Леонід Рудницький, просякнуте все українське письменство: "Коли б мати такий магніт, що витягає усі прояви релігії, й приложити його до української літератури, то вона завалилася б: після витягнення з неї усіх тем і мотивів, мало що залишилося б ..." ¹⁷.

У європейській культурі та письменстві відомий латинський термін "sacrum", який означає священну річ, дію. Ним окреслюють усе релігійне. У науковій обіг цей термін увів релігієзнавець Мірча Еліаде.

Sacrum - це "дійсність, спільна для різних релігій... дійсність, яка остаточно зводиться до неозначеної точніше таємниці"¹⁸. Таке визначення може бути придатним для інтерпретації певних явищ сучасної літератури.

Найперше, де в письменстві виявляється sacrum, є поле тематичне. "Біблія тематично завжди присутня в європейській літературі... Сюжети старозаповітні переходять через світову прозу, не втрачаючи надалі своєї семантичної ефектиності"¹⁹.

Європейська література розширила релігійну традицію. Найяскравішим виразником цього розширення є апокрифи, важливим завданням яких було заповнити чи доповнити "білі плями" Біблії.

¹⁶ Янів Володимир. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду// Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. - Мюнхен, 1993. - С. 174-195.

¹⁷ Рудницький Леонід. Вияви релігійности в українській советській літературі: 1953-1988. Спроба аналізу// Збірник праць Ювілейного Конгресу у 1000-ліття хрищення Руси-України. - Мюнхен, 1988/1989. - С. - 823.

¹⁸ Рудницький Леонід. Вияви релігійности в українській советській літературі: 1953-1988. Спроба аналізу// Збірник праць Ювілейного Конгресу у 1000-ліття хрищення Руси-України. - Мюнхен, 1988/1989. - С. - 823.

¹⁹ Там само. - С 14.

Середньовічні апокрифи - це сакрум, що створювався, зокрема, як художня література, але в тісному зв'язку зі Святим Письмом. Із часом сфера апокрифічності розширювалася. Дисертант вважає, що використання тем, сюжетів і мотивів Святого Письма в світовій прозі протягом двох останніх століть, а в українській - протягом нинішнього століття, є своєрідною сучасною формою існування апокрифічної літератури.

Роман "Останній пророк" Л.Мосендза є однією із складових елементів цього літературного сакруму.

Тому історичний роман "Останній пророк" жанрово можна було означити як літературний апокриф (незважаючи на те, що твір є надзвичайно реалістичним, а образи Єгоханана та інших героїв твору несуть у собі секуляризаційні елементи).

В "Останньому пророці" Л.Мосендз, продовжуючи традиції, започатковані літературними апокрифами І.Франка, Лесі Українки, Г.Хоткевича, Н.Королевої, намагається, крізь призму Біблії та історію іншого народу, зрозуміти історичну перспективу українців. Великий епічний твір дав можливість письменникові викласти власні історичні ідеї та візії.

Остап Тарнавський визначає темою роману пошук народу, що перебуває в моральному упадку під чужим пануванням (яке каталізує, прискорює його моральний розклад), свого шляху до політичного визволення та морального відродження²⁰.

Головна ідея твору, яка охоплює усю його структурну тканину, - утвердження думки, що народ, який прагне визволення, має шукати свій власний шлях, вистраждати й вимряти його й намагатися, незважаючи на всі несприятливі обставини, йти вперто, безкомпромісно до своєї мети.

До характерних мовних особливостей роману, як доводить дисертант, належать біблійні стилізації й, зокрема, широке вживання лексико-синтаксичних паралелізмів. Певною мірою створювати біблійні стилізації Л.Мосендзу допомагають ремінісценції (зокрема, з Т.Шевченка) та алюзії.

У романі "Останній пророк" Леонід Мосендз створив власну візію українського визвольного руху: "У свого "Останнього пророка" прагнув він перелляти все те, чим жив і змагав не тільки він сам, ... те, чим жив і змагав цілий народ. Тож, незважаючи на добу і країну, що в них відбувається дія "Останнього пророка", цей твір усією своєю настановою, усім змістом і ситуацією є наскрізь українським твором..."²¹.

Окремо розглядаються у дисертації статті та есеї Л.Мосендза.

²⁰ Tarnavsky Ostop. The Last Prophet / Novel by Leonid Mosendz // The Ukrainian Quarterly. - 1960. -№ 2 (autumn). - P. 277.

Біографічне дослідження письменника "Штайн: ідея і характер", присвячене Карлові фон Штайнові - одному з лідерів визвольної боротьби німців проти французького поневолення, організаторові коаліції європейських держав проти Наполеона, - з'явилося 1935 року. Дисертант виділяє й аналізує головні проблеми, які поставив Л.Мосендз у цьому есеї. Пошуки письменника у розв'язанні проблем, які хвилювали європейські народи кінця XVIII - на початку XIX століть, зрозумілі: ті ж проблеми поставали у XX столітті й перед українським народом, розшматованим на кілька частин різними сусідніми державами.

Якщо в наступних есеях - про Мухаммеда та Дон Кіхота - Леонід Мосендз намагається знайти той момент і ті причини, які народжують для народу пророка або лицаря-захисника, то в праці про Штайна Л.Мосендз пробував знайти ті головні первні, які перетворюють інертну сіру масу в націю, у народ, який дозріває до створення власної держави. У творі знову ставиться проблема взаємин вождя і народу.

Есей "Поки вихилявся глечик" - це філософські роздуми письменника над тим, як і коли народжується людина нового гарту, це пошук критичної межі переходу від сплячої душі у стан готовності до боротьби, до зародження духу Прометея.

Шукання причин поразки української визвольної боротьби 1917-1921 років було характерним для "вісниківців". Проблема народження нової, твердої волею, нездоланної вірою в успіх своєї справи української людини, змусила автора звернутися до образу Мухаммеда. Адже Мухаммед домігся "з дрібних пастуших племен незваної Арабії створення світової потуги..."²².

У "Народженні Дон Кіхота" письменник шукає приховані внутрішні причини перетворення сеньйора Кіхани в лицаря Дон Кіхота, досліджує проблему трансформації міщанської душі Кіхани в душу, яка прагне героїчного чину.

Шукаючи ту силу, яка сеньйора Кіхану перетворює в Дон Кіхота, Л.Мосендз приходять до переконання, що ця сила - це жадова безсмертя.

В есеї "Антін Чехов - поет без світогляду" Л.Мосендз твердить, що Чехов - дуже рідкісне явище в історії літератури: існування мистецького хисту без усякої світоглядної основи. Дисертант, однак, вважає, що ця теза є надто категоричною.

Творчості А.Чехова Л.Мосендз протиставляє творчість Алоїза Йрасека та Джона Голсуорсі.

Публіцистична стаття "Микола Хвильовий: легенда і дійсність" з'явилася окремим виданням під псевдонімом М.Лясковець²³. У цьому памфлеті Л.Мосендз гостро критикує перевиданий на еміграції роман Миколи Хвильового "Вальдшнепи" ("Мистецько невдалі,

²¹ Кравців Богдан. Леонід Мосендз і його "Останній пророк"// Мосендз Леонід. Останній пророк. - Торонто, 1960. - С. XXV.

²² Мосендз Л. Поки вихилявся глечик// Звено(Інсбрук). - 1946. - Ч. 5. - С. 37.

голослівно дефіновані, національно фальшиві, неголовні персонажі... не гідні українського національного роману..."²⁴). Дисертант зауважує, що такий погляд на роман Хвильового не зовсім об'єктивний, він не відбиває реальної мистецької вартості твору.

Частина творів Л. Мосендза залишається й донині у рукописах: повість "Зябло", збірка есеїв "Неопалима купина" та інші.

У висновках узагальнено спостереження над розглянутими в дисертації проблемами. Завдяки визначенню основних літературно-мистецьких координат творчості Леоніда Мосендза, окреслено його місце в літературному процесі 20-х - 40-х років ХХ століття, висвітлено непересічну постать, яка залишила глибокий слід в українському письменстві міжвоєнного періоду.

Головними джерелами, з яких живилася й під впливом яких формувалася й перебувала творчість Л. Мосендза, були європейська культура, філософія, історія, мистецтво та література.

Через опрацювання історичних, біблійних, літературно-мистецьких та міфологічних тем і мотивів, образів античного світу, сюжетів з історії середньовічної Європи, минулого та сучасного України, через цілу систему першоелементів художніх творів, ідей, типів та персонажів, через індивідуальне світобачення та світовідображення автором вдалося розкрити в творах оригінальні власні погляди на сучасну йому добу.

Святе Письмо, релігійно-християнське світовідчуття, містичні первні - ці найфундальніші підмурівки європейської культури та письменства - знайшли своє відображення у багатьох поетичних і прозових творах Л. Мосендза - в його сакральних темах і мотивах, ремінісценціях та образах.

Студії над творчістю Леоніда Мосендза, над його художнім світобаченням та світовідображенням, над особливостями мови і стилю засвідчують, що як письменник він був яскравою індивідуальністю, написав твори неперехідної мистецької вартості й заслужено посідає в українській літературі ХХ століття високе, поважне місце.

Основні положення дисертації викладено у публікаціях:

1. Леонід Мосендз: сторінки життя письменника. - Київ: Центр інновацій та розвитку, 1999. - 26 с.
2. Два есеї Леоніда Мосендза// Визвольний Шлях (Лондон). - 1999. - № 1. - С. 89-91.

²³ У 5 томі Енциклопедії Українознавства (Париж-Нью-Йорк, 1966. - С. 1651) помилково вказано, що ця праця була надрукована під псевдонімом О. Лясковець, і всі наступні автори повторюють цю помилку.

²⁴ Лясковець М. Микола Хвильовий: легенда та дійсність. - Зальцбург-Інсбрук, 1948. - С. 11.

3. Леонід Мосендз - лицар Святого граалю// Визвольний Шлях (Лондон). - 1998. - № 1. - С.74-88.
4. Леонід Мосендз - перекладач // Філологічний збірник Дрогобицького педагогічного Університету. - Дрогобич, 1998. - Випуск 1. - С. 192-200.
5. Леонід Мосендз - прозаїк // Визвольний Шлях (Лондон). - 1998. - № 7. - С. 825-837.
6. Лист Леоніда Мосендза до Меланії Кравців // Українські Проблеми. - 1998. - № 2. - С. 130-132.
7. Невідомі поезії Леоніда Мосендза// Українські Проблеми. - 1998. - № 4. - С. 124-126.
8. Порфирій Горотак: літературна містифікація Леоніда Мосендза і Юрія Клена // Визвольний Шлях (Лондон). - 1997. - № 12. - С. 1498-1505.
9. Scriptural Themes in Twentieth-Century Ukrainian Prose // The Ukrainian Review (London). - 1997. - № 1 (spring). - P. 64-72.
10. The Poetic World of Leonid Mosendz // The Ukrainian Review (London). - 1997. - № 3 (autumn). - P. 68-74.
11. Філософське осмислення долі України в українській прозі ХХ століття із сюжетами із Святого Письма // Діалог культур / Україна у світовому контексті. - Випуск 2. - Львів: Каменяр, 1996. - С. 340-342.

Анотація

Набитович І.Й. Творчість Леоніда Мосендза. Особливості художнього світовідображення. - Рукопис. - Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 - Українська література. - Дрогобицький державний педагогічний університет імені І.Франка. - Дрогобич, 1999.

Дисертація присвячена комплексному аналізу творчості Леоніда Мосендза (1897-1948) - поета-"вісниківця", прозаїка, публіциста. У дисертації досліджено ідеологічні, стилістичні, літературно-мистецькі координати художнього світу письменника, визначено його місце у літературній групі "вісниківців", яка у міжвоєнний період гуртувалася навколо львівського журналу "Вісник". Розглянуто вплив на прозу й поезію Л.Мосендза Святого Письма, а також європейської культури, філософії, мистецтва та письменства. Проведений аналіз дозволяє зробити

висновки про непересічність літературного таланту письменника та потребу подальшого вивчення його творчості.

Ключові слова: творчість, стиль, сакрум, поетика.

Аннотація

Набитович И.И. Творчество Леонида Мосендза. Особенности художественного мироотражения. - Рукопись. - Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 - Украинская литература. - Дрогобычский государственный педагогический университет имени И.Франко. - Дрогобыч, 1999.

Диссертация посвящена комплексному анализу творчества Леонида Мосендза (1897-1948) - поэта-"вестниковца", прозаика, публициста. В диссертации исследовано идеологические, стилистические, литературные координаты художественного мира писателя, определено его место в литературной группе "вестниковцев", которая в междувоенный период объединялась вокруг львовского журнала "Вістник".

Наиболее интенсивный период творчества Л. Мосендза как поэта - 20-тые - первая половина 30-тых годов, а прозаическое творчество достигает наивысшего развития с конца 20-тых и заканчивая 40-ыми годами.

Наряду с ярко выраженными элементами неоклассицизма в поэзии Мосендза, в его прозе превелируют неоромантические элементы. Одновременно, как поэзии, так и прозе писателя присущи некоторые черты импрессионизма. Три этих течения в творчестве Л. Мосендза объединяются в неповторимое целое. Это и определяет характерные приметы его стиля.

Исследование поэтических творений Мосендза в "Рансомовом" пространстве с тремя координатами (коэффициентом нарастания многотематичности парафразы, эмоциональной тональностью и формальным строением стиха) ещё раз подтверждают его близость к группе поэтов-"вестниковцев".

Своим историческим романом "Последний пророк" писатель расширил жанровые границы литературного апокрифа, через живую реконструкцию истории давних времён еврейского народа, раскрыл своё виденье украинской истории и будущего Украины.

В диссертации рассмотрено влияние на прозу и поэзию Л. Мосендза Библии, а также европейской культуры, философии, искусства и литературы. Проведенный анализ позволяет сделать вывод о незаурядном литературном таланте писателя и необходимости дальнейшего изучения его творчества.

Ключевые слова: творчество, стиль, сакрум, поэтика.

Summary

Nabytowych I.J. The Creativity of Leonid Mosendz. Peculiarities of artistic world-depiction. - Printed manuscript. - The dissertation submitted for a scholarly degree of a candydate of philological scieces in specialization 10.01.01 - Ukrainian literature. - Drohobych State Pedagogic Ivan Franko University. - Drohobych, 1999.

The dissertation is dedicated to a complex analysis of the creativity of Leonid Mosendz (1897-1948), a poet of the circle of the men of letters, united round the magazine "Vistnyk", prose writer and publicist. There have been studied in this thesis the ideological, stylistic and literary-artistic coordinates of the writer's skilful style as well as his place hes been defined in the literary group of "the vistnykiwtsi", who in the interwar period (1920 - 30-is) united around the L'viv "Vistnyk" magazine. Also there in the dissertation hes been considered the impact of the Holy Scripture on Leonid Mosendz's prose and poetry alongside with the influence he underwent of the European culture, philosophy, art and letters. From the analysis, carried out here, it's allowable to conclude about the writer's remarkable literary talent and the need to further study his creativity.

Key words: creativity, style, sacrum, poetics.

Підписано до друку 22.04.99. Формат 60x84/16.

Друк. арк. 1.0. Зам. 169. Наклад 100 прим.